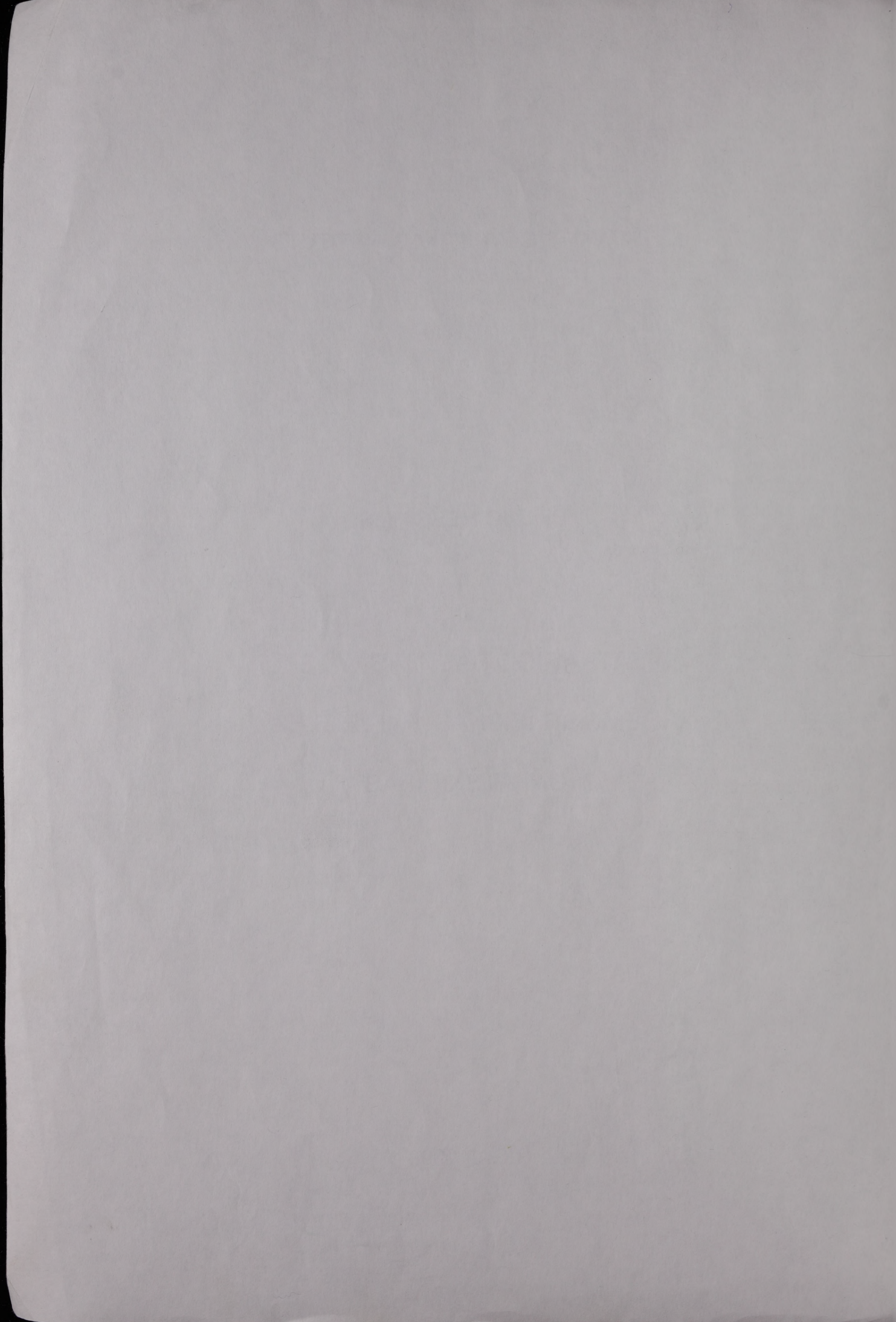

LATVIJAS STATISTIKAS INSTITŪTS

BRUNO MEŽGAILIS

NEATKARĪGO BALTIJAS VALSTU
DEMOGRĀFISKĀS PARALĒLES
UN ATŠĶIRĪBAS

RĪGA, 1998

IEVADS

Visas trīs Baltijas valstis: Latvija, Igaunija un Lietuva no jauna atguva savu neatkarību, sabrūkot lielajai impērijai - PSRS, vienlaicīgi 1990.-1991.gadā. Tātad atjaunotās neatkarības izcelšanās sākums visām trim Baltijas valstīm bija viens un tas pats. Līdzīgas tām bija arī pēdējās iepriekšējās desmitgades. Tāpēc interesanti noskaidrot (izsekot), kāda izvēršanās to demogrāfiskā attīstība pēc neatkarības atgūšanas.

Tajā laikā, kad visas trīs Baltijas valstis atradās vienā "sistēmā", kur darbojās vienoti likumi, arī demogrāfiskie, visās trijās valstīs dzimstība, mirstība, migrācija un citi demogrāfiskie procesi tad norisa apmēram vienādi.

Jau tūlīt pēc neatkarības atjaunošanas katra no Baltijas valstīm "parādīja savu raksturu" praktiski visur. Politiskie, ekonomiskie, arī demogrāfiskie procesi jau ar pirmajiem gadiem pēc neatkarības atgūšanas katrā no tām veidojās neatkarīgi vienai no otras.

Neskatoties uz to, ka katrai Baltijas valstij ir savi likumi, izpildorgāni, demogrāfijas jomā var pamanīt arī kautko kopēju vai nu visām trijām valstīm, vai divām no tām, kā arī izskaidrojamas atšķirības.

No lingvistiskā viedokļa (varbūt arī vēl citādi) latvieši ir tuvāki lietuviešiem. Abām šīm tautām ir vienāda valodas izcelsme. Abas tās kā latviešu tā leišu valoda ir indoeiropiešu cilmes. Turpretī igauņu valoda ir somugru cilmes. Arī pēc sava rakstura un noslieces igauņi ir tuvāki somiem nekā saviem dienvidu kaimiņiem.

Toties reliģisko tradīciju ziņā igauņi tuvāki latviešiem. Abas šīs tautas ilgu gadsimtus atradās vācu pakļautībā ar lutertības palīdzību. Lietuvieši caur poļiem pieslējās Romas katoļu ticībai.

Demogrāfiskie procesi veidojas ilgstošā attīstības gaitā. Uz tiem iedarbojas dažādas tradīcijas, ierašas. Pēdējās savukārt, ir sociālekonomisko, arī apkārtējās vides apstākļu nosacītas.

Minēto un citu faktoru ietekmē katrai tautai ilgstošā attīstības gaitā veidojas savs demogrāfiskās uzvedības stils. Reiz izveidojies, tas saglabājas samērā ilgstoši, vairākās paaudzēs nemainīgs, vai arī mainās samērā prognozējami.

Taču 90.gadu sākumā, Baltijas valstīm, no jauna atgūstot neatkarību, demogrāfijas jomā (un ne tikai tajā) bija izveidojusies sarežģīta situācija. Tajā daudz bija atšķirīga, bet bija arī daudz kopīga.

Lietuvā bija saglabājusies samērā viendabīgs etniskais sastāvs ar 80% lietuviešu tautības cilvēkiem. Pārējie 20% veidojās (turpat uz pusēm) no austrumslāviem (krievi, baltkrievi, ukraiņi) un poļiem.

Igaunijā pamattauta veidoja ap 60%, austrumslāvi - 35%, pārējie 5% bija citi etnosi.

Etniskā sastāva ziņā visnevienādīgākā situācija periodā pēc otrā pasaules kara bija izveidojusies Latvijā. Pamatetnos - latvieši 90.gadu sākumā veidoja nedaudz vairāk par pusi (52%) visu iedzīvotāju. Liels, samērā viendabīgs etniskais masīvs bija austrumslāviem - 42%, krievi no visiem iedzīvotājiem sastādīja trešo daļu (34%).

Tāpēc arī iznācis, ka demogrāfisko procesu norise Lietuvā veidojas gaivenokārt pamattautas ietekmē, Igaunijā un, sevišķi, Latvijā šos procesus lielā mērā iespaido šajās valstīs dzīvojošo citu etnosu cilvēku demogrāfiskā uzvedība. Ja "atbildību" par demogrāfiskajos procesos notiekošo Lietuvā, "var prasīt" no pamattautas lietuviešiem, tad Igaunijas un, sevišķi, Latvijas situācijā pamattautas šos procesus iespaido tikai daļēji.

03040556R3

98-6607

Kā parāda neatkarības pirmie gadi, tad pamattautas savās vaistīs demogrāfisko procesu norisē uzvedas samērā mierīgi, kamēr tajās dzīvojošie citi etnosi jūtas savādāk. Demogrāfiskajos procesos tas izpaužas stipri uzkrītoši: maz precas, daudz šķiras, maz dzimst bērni, daudzi emigrē. Sevišķi reljefi tas parādās Latvijas etnodemogrāfiskajā situācijā.

Tādu "dalītu" demogrāfisko uzvedību pamatētnosu un citu šajās vaistīs nokļuvušo etnosu uzvedībā var arī saprast.

Šoku (ne tikai ekonomisko) pārdzīvoja visi šajās atjaunotajās vaistīs dzīvojošie. Pārmaiņas notika visās sfērās, tiesa katrā vaistī citādos tempos un dažādā dziļumā. Taču pamattautas šīs pārmaiņas pārdzīvoja savās vaistīs, savā senču teritorijā. Turpretī šajās vaistīs (tad impērijas rietumnomaiē) sabraukušie citu etnosu cilvēki lielākoties jūtas "kā no laivas izmesti". Daudzi tūkstoši cilvēku jaunajās Baltijas vaistīs tā arī nevarēja iedzīvoties un tās pameta, no tām emigrēja. Taču arī tie, kas te palika, lāga nesaprata kā tiem uzvesties: kādu laiku vēl padzīvot vai tūlīt posties ceļā, t.i. atradās "čmodāna situācijā". Šī situācija Baltijas vaistīs pēckara periodā sabraukušajiem tagad velkas jau gadiem. Tāpēc arī domāt par nopietnu, ilgstošu dzīvošanu grūti. Demogrāfiskajos procesos šis "nogaidīšanas" stāvoklis izpaužas jo uzskatāmi visos galvenajos demogrāfiskajos rādītājos dažādos raksturojumos. To tad arī parāda apskatāmais materiāls par visām trijām Baltijas vaistīm.

1. IEDZĪVOTĀJU SKAITA UN IZVIETOJUMA SAKRITĪBA UN ATŠĶIRĪBAS

Katra valsts raksturojas ar savu noteiktu teritoriju, platību, ko tā aizņem.

Valsts teritorija ir zināms "vēstures produkts". Vēstures gaitā visās trijās Baltijas valstīs to teritorija, robežas ir mainījušās daudzkārt. Tā tagadējo Lietuvas teritoriju nekādi nevar salīdzināt ar "to Lietuvu", kuras robežas pietās no Baltijas līdz Meinajai jūrai. Arī Latvijas un Igaunijas teritorijas vēsturē bija "plašākas". Laika gaitā kaut kas zaudēts kā vienai tā otrai un trešai vaistij. Tāpēc "tagadējās" robežas arī var uziūkot kā nosacītas, taču reāli eksistējošas.

Ja esošo teritorijas platību kopš neatkarības atjaunošanas laika - 1990.gada var uzskatīt kā stabilu, konstantu jēdzienu, tad šajās teritorijās dzīvojošo skaits un iedzīvotāju blīvums (kvadrātkilometrā) mainījies visus šos 90.gadus. Tas redzams 1.tabulā. Visas trīs Baltijas valstis ir nelielas pēc savas teritorijas, atrodas pie Baltijas jūras, Ziemeļeiropas vaistis. Lai gan teritorija nav liela, tomēr Eiropā ir neviena vien attīstīta valsts ar mazāku platību nekā tā ir Igaunijā. Par to mazākas ir Šveice, Dānija, Nīderlande, Beļģija un vairākas citas, nemaz jau nerunājot par Luksemburgu, Lihtenšteinu un citām mazām Eiropas valstiņām. Tas liecina, ka ne jau teritorijas lielums ir tas faktors, kas nosaka vaists attīstības pakāpi. Pat otrādi: cik gan pasaulē nav plašas valstis, kuras savā attīstībā tālu atpaliek no mazajām, kompakti veidotajām valstīm.

1.tabula

Teritorijas platība, iedzīvotāju skaits un blīvums *

	Latvija	Lietuva	Igaunija
Teritorija kv.km	64589	45227	65301
Iedzīvotāju skaits (tūkst.civ.)			
1990	2673,5	1571,6	3708,2
1991	2667,9	1570,5	3736,5
1992	2657,0	1562,2	3746,9
1993	2606,2	1526,5	3736,5
1994	2565,8	1506,9	3724,0
1995	2529,5	1491,6	3717,7
1996	2501,7	1476,3	3711,9
1997	2479,9	1462,1	3707,2
Blīvums uz vienu kv.km			
1990	41,4	34,7	56,8
1997	38,4	32,3	56,8
Sieviešu skaits vidēji uz 100 vīriešiem 1995.g.	116	112	111

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. Rīga, 1997., 156.-157.lpp.

Recent demographic developments in Europe. Council of Europe Press. Strasbourg, 1997.p.26.-27.

The Baltic States: Comparative Statistics 1996. Rīga, 1996., p.5.

Baltijas valstis nav lielas arī ar savu iedzīvotāju skaitu. Lielākā daļa Eiropas valstis ir ar daudz lielāku iedzīvotāju skaitu nekā Lietuva un Latvija, nemaz jau nerunājot par 1,5 milj. cilvēku lielo Igauniju. Taču ir arī par Igauniju mazākas valstis ar iedzīvotāju skaitu zem viena miljona cilvēku. Tādas ir Islande, Īrija, Luksemburga, Malta, nerunājot pat par visām mazajām: Andora, Lihtenšteina, San-Marino, kuru iedzīvotāju skaits nesasniedz pat 100 tūkst. cilvēku.

Baltijas valstīs nav liels arī iedzīvotāju skaits uz katru kvadrātkilometru, t.i. tās nav pārāk blīvi apdzīvotas. Vairumā Eiropas valstīs iedzīvotāju blīvums pārsniedz 100 cilvēku uz kv.km. Tomēr visas trīs Baltijas valstis ir blīvāk apdzīvotas nekā citas Ziemeļvalstis. Tā Zviedrijā uz katru kv.km dzīvo 20 cilvēku, Somijā - 15, Norvēģijā - 13 cilvēku. Baltijas valstis iedzīvotāju apdzīvotības blīvuma ziņā ir 2-3 reizes blīvāk apdzīvotas nekā citas Ziemeļeiropas valstis.

Tā nu iznāk, ka vienīgais rādītājs, ar ko Latvija un Igaunija "izceļas" citu Eiropas valstu vidū, ir tas, ka neatkarības apstākļos samērā strauji samazinās šo valstu iedzīvotāju skaits. Šis fakts varētu būt "unikāls" citu, pat pasaules, valstu vidū, ja to nevarētu izskaidrot ar to kolonizācijas situāciju, kādā tās atradās iepriekšējo (pirms 1990.gada) periodu piecdesmit gadu garumā. Tā ir tikai daļēja reakcija uz iepriekšējā periodā notikušo netaisnību no lielās impērijas puses. "Savienoto trauku likums" beidzis darboties. Notiek "atplūdi".

Šie svešās varas piecdesmit gadi atstāja iespaidu ne tikai uz iedzīvotāju skaita pārmaiņām - pieplūdi, bet arī uz pārējo demogrāfisko procesu norisi, kuri var sākt sakārtoties tikai "brīvās regulācijas" apstākļos.

Atšķirībā no Latvijas un Igaunijas, Lietuvā demogrāfiskie procesi "uzvedās mierīgāk" arī pēc neatkarības atgūšanas. Iedzīvotāju skaits un blīvums Lietuvā visus līdzšinējos (90.) gadus praktiski saglabājās nemainīgs, stabils. Tāds tas 90.gados vērojams turpat visās Eiropas valstīs, arī tajās, kas atbrīvojās no atkarības no PSRS.

Izskaidrojums Latvijas un Igaunijas ekstremālai situācijai ir samērā vienkāršs - nevienā citā Eiropas valstī pēc otrā pasaules kara neieplūda tik daudz svešu etnosu cilvēki no citurienes, kā tas notika šajās divās kādreiz (pirms varmācīgās pakļaušanas) neatkarīgajās Baltijas valstīs. To, kāpēc Latvijā un Igaunijā, bet ne Lietuvā, notika tik intensīva imigrācija, var izskaidrot ar PSRS ģeopolitiskajiem aprēķiniem. Rīga, Liepāja, Ventspils, Tallīna bija stratēģiski svarīgas ostaspilsētas - "logs uz Rietumiem". Tāpēc šo teritoriju pilnīga pakļaušana Krievijas ietekmei bija svarīgs uzdevums. Tās atradās tiešā Krievijas "pierobežā", kamēr Lietuvai tādu tiešu robežkontakta ar Krieviju nebija.

Kādi demogrāfiskie procesi norisa Baltijā pirmajos neatkarības gados, vēl labāk redzam, ja analizējam iedzīvotāju skaita pārmaiņu tempus ne tikai šajās trijās valstīs kopumā, bet arī to teritorijās - pilsētās un laukos. Tas parādīts 2.tabulā. Iedzīvotāju skaits un tā pārmaiņas pilsētās un laukos katrā no Baltijas valstīm notika atšķirīgi. Tām šajos procesos bija arī kas kopīgs.

Kopīgās iezīmes bija tās, ka Latvijā un Igaunijā iedzīvotāju skaita samazinājums valstī kopumā un pilsētās notika tūlīt pēc neatkarības atgūšanas. Atšķirīgs bija tas, ka tikai Lietuvā iedzīvotāju skaits valstī kopumā, kā arī pilsētās un laukos praktiski saglabājās 1990.gada statusā.

Latvijā un Igaunijā iedzīvotāju kopskaits kritās, sevišķi sākot ar 1993.gadu, ik gadu par vienu procenta punktu. Līdzīga situācija veidojās šo valstu pilsētās. Igaunijas pilsētās kritums bija pat nedaudz straujāks nekā valstī kopumā un Latvijas pilsētās.

Pastāvīgo iedzīvotāju skaits *

(gada sākumā, tūkst.cilv.)

	Kopā		Pilsētas		Laukos		Pilsētn. % no vi- siem iedz.
	skaits	%	skaits	%	skaits	%	
Latvija							
1990	2673,5	100,0	1852,9	100,0	820,6	100,0	69,3
1991	2667,9	99,8	1847,4	99,7	820,5	100,0	69,2
1992	2657,0	99,4	1836,4	99,1	820,6	100,0	69,1
1993	2606,2	97,5	1791,5	96,7	814,7	99,3	68,7
1994	2565,8	96,0	1775,9	95,8	789,9	96,3	69,2
1995	2529,5	94,6	1746,9	94,3	782,6	95,4	69,1
1996	2501,7	93,6	1725,7	93,1	776,0	94,6	69,0
1997	2479,9	92,8	1712,5	92,4	767,4	93,5	69,1
Igaunija							
1990	1571,6	100,0	1123,3	100,0	448,3	100,0	71,5
1991	1570,5	99,9	1121,0	99,8	449,4	100,2	71,4
1992	1562,2	99,4	1112,9	99,1	449,3	100,2	71,2
1993	1526,5	97,1	1077,5	95,9	449,1	100,2	70,6
1994	1506,9	95,9	1058,8	94,3	448,1	100,0	70,3
1995	1491,6	94,9	1044,1	92,9	447,5	99,8	70,0
1996	1476,3	93,9	1029,7	91,7	446,6	99,6	69,7
1997	1462,1	93,0	1015,7	90,4	446,7	99,6	69,4
Lietuva							
1990	3708,2	100,0	2526,9	100,0	1181,3	100,0	68,1
1991	3736,5	100,8	2557,5	101,3	1179,0	99,8	68,4
1992	3746,9	101,0	2568,2	101,6	1178,7	99,8	68,5
1993	3736,5	100,8	2549,0	100,9	1191,3	100,8	68,2
1994	3724,0	100,4	2533,4	100,3	1190,6	100,8	68,0
1995	3717,7	100,3	2526,4	100,0	1191,3	100,8	68,0
1996	3711,9	100,1	2518,4	99,7	1193,5	101,0	67,8
1997	3707,2	100,0	2534,5	100,3	1172,7	99,3	68,4

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 156.-157.lpp.

Savukārt lauku teritorijās iedzīvotāju skaits saglabājās nemainīgs kā Lietuvā tā Igaunijā. Šajās abās valstīs iedzīvotāju skaits saglabājās bez pārmaiņām laukos, kamēr Igaunijas kopējais iedzīvotāju skaits samazinājās tikai uz pilsētu rēķina.

Raksturīgi, ka vienīgi Latvijā samērā vienādā ātrumā samazinājās iedzīvotāju skaits kā pilsētās tā laukos. Arī šādu parādību var izskaidrot ar to, ka Latvijā tomēr vairāk nekā Igaunijā uz dzīvi laukos pēckara periodā bija apmetušies cittautieši. Daļa no tiem atjaunotās neatkarības gados emigrēja no lauku teritorijām. Tas radīja pamatu lauku iedzīvotāju skaita samazināšanai Latvijā.

Pilsētu iedzīvotāju īpatsvars visu iedzīvotāju skaitā augstāks nekā abās pārējās valstīs bija Igaunijā. Zemākais tas bija Lietuvā.

Notiekot iedzīvotāju skaita pārmaiņām 90.gados, vienīgi Igaunijā pilsētnieku īpatsvars samazinājās (par 2,5 procentu punktiem). Turpretī Latvijā un Lietuvā pilsētnieku īpatsvars tikpat kā neizmainījās. Lietuvā to var izskaidrot ar to, ka valsts iedzīvotāju skaits saglabājās bez pārmaiņām kā pilsētās tā laukos. Savukārt Latvijā pilsētnieku īpatsvars saglabājās nemainīgs tāpēc, ka iedzīvotāju skaits vienlīdz strauji (par 7-8 procentu punktiem) 90.gados kritās kā pilsētās tā laukos.

2. IEDZĪVOTĀJU PĀRMAIŅAS AR DABISKO KUSTĪBU

Nemot vērā to, ka valsts iedzīvotāju skaita pārmaiņas kā pilsētās tā laukos visvairāk skārušas Latviju, mēģināsim nedaudz detalizētāk noskaidrot, kā šie procesi norisinājušies ar dabisko un mehānisko kustību. Dati par Latviju doti 3.tabulā.

3.tabula

Latvijas iedzīvotāju skaita samazinājums ar to kustību *

Gads	Kopējais		tai skaitā			
			ar dabisko kust.		ar mehānisko kust.	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
1991	-10912	100,0	-116	1,1	-10796	98,9
1992	-50782	100,0	-3851	7,6	-46931	92,4
1993	-40122	100,0	-12438	30,5	-27884	69,5
1994	-36311	100,0	-17501	48,2	-18810	51,8
1995	-27883	100,0	-17336	62,2	-10547	37,8
1996	-21790	100,0	-14538	66,1	-7252	33,9

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. - 158. un 162.lpp.

Latvijas iedzīvotāju skaita samazinājums savu maksimumu sasniedza 1992.gadā, kad tas sasniedza 50,8 tūkst.cilvēku. Vēl augsts tas noturējās arī 1993. un 1994. gadā. Pēc tam iedzīvotāju skaits samazināties gan turpināja, bet mazākos apjomos.

Lai gan skaita samazinājums bija visus 90.gados, to veidojošie faktori stipri izmainīja savu īpatsvaru. Samazinājums visus šos gadus notika kā ar mehānisko kustību (migrāciju) tā ar dabisko kustību (dzimstību, mirstību).

90.gadu sākumā līdz 1994.gadam (ieskaitot) visā samazinājumā lielāko apjomu veidoja mehāniskā kustība - cittautiešu emigrācija. Sākumā tā turpat pilnīgi (pāri par 90%) veidoja visu samazinājumu. 90.gadu otrajā pusē mehāniskās kustības apjoms un īpatsvars samazinājās, tomēr palika samērā liels.

Dabiskais samazinājums savu maksimumu sastādīja 1994.-1995.gadā, kad tas ik gadu veidoja pāri par 17 tūkst. cilvēku samazinājumu. Arī pirms un pēc šiem gadiem bija samērā liels iedzīvotāju dabiskais zudums.

Pārmaiņas mehāniskās un dabiskās kustības apjomu īpatsvarā Latvijā notika ar 1995.gadu. Ja līdz 1994.gadam (no 1991.gada) galveno samazinājumu - pāri par pusi - sastādīja mehāniskā kustība, tad no 1995.gada šo lomu spēlēja dabiskā kustība. Nav grūti saprast, kas valstij ir vieglāk pārdzīvojams: cilvēku skaita zudums ar mehānisko vai dabisko kustību. Dabiskās kustības zudumi ir daudz sāpīgāki.

Dabisko pieaugumu veido divi faktori: dzimstība un mirstība un starpība starp to apjomiem. Ja dzimst vairāk cilvēku un mirst mazāk (par dzimušo skaitu), būs dabiskais pieaugums. Pretējais - samazinājums būs tad, ja nomirst vairāk nekā tajā pat laikā (gadā) piedzimst.

Dzimstības, mirstības un dabiskā pieauguma vai samazinājuma raksturojošie lielumi Baltijas valstīs neatkarības gados redzami 4.tabulā.

Dati rāda, ka dzimušo, mirušo un dabiskā pieauguma vai samazinājuma apjomi katrā no trim valstīm ir visai atšķirīgi. Tajā pat laikā redzams, ka dzimstības, mirstības un to rezultātā iegūtā dabiskā pieauguma (samazinājuma) virzieni, tendences ir ļoti līdzīgas, īpaši starp Latviju un Igauniju.

Visās trijās Baltijas valstīs šajos gados dzimstības apjomi un koeficienti (uz 1000 iedzīvotājiem) konsekventi kritas, mirstības apjomi un koeficienti aug, kamēr dabiskais pieaugums no pozitīva kļuvis par negatīvu. Tādas ir kopējās tendences. Tajā pat laikā katrai no valstīm ir savi apjomi un koeficienti. Arī starp tiem visās trijās valstīs saskatāmas paraiēles.

Šīs paralēles vedina uz zināmām pārdomām, spriedumiem. Presē lasīts, masu medijos dzirdēts, ka valdības šajās valstīs "nerūpējas par demogrāfiju", ka varētu darīt "daudzko", lai paaugstinātu dzimstību un pazeminātu mirstību. Kā vēlējumu jau šādas tēzes (pārmetumus) var pasniegt. Demogrāfijai tie noder.

Bet, ja nopietni, vai tiešām valdības (pie tam katrā no šīm trim valstīm tās bijušas ne viena vien, pa laikam mainījušās) vainīgas tieši par demogrāfisko procesu norisi? Vai tiešām visu trīs valstu (visas) valdības kā norunājušas "nekā nedara", lai šos procesus "uzspodrinātu".

Nopietna zinātniskā analīze apliecina, ka ne jau kāda no šo jauno suverēno valstu valdībām būtu varējusi kautko līdzēt, lai demogrāfiskie procesi noritētu labvēlīgāk. Tas nebija to spēkos. Uz demogrāfiskajiem procesiem iedarbojās vesela virkne objektīvu faktoru, kuri tieši "no valdības mājas" nav vadāmi.

Protams, ka valdības var un tām vajag radīt maksimāli labvēlīgus sociālekonomiskos un citus apstākļus, kas labvēlīgi ietekmē demogrāfisko procesu norisi. Jādomā, ka valdības to arī dara (savu iespēju robežās).

Uz to, ka pēc dziļā demogrāfiskā krituma visās trijās Baltijas valstīs vienlaicīgi (lai neteiktu sinhroni) notiek zināma uzlabošanās, norāda fakts, ka dzimstība vairs nekrit ar tādu straujumu, kāds tas bija 90.gadu vidū. Mirstības apjoms ar 1995.gadu (kā pēc norunas) visās trijās valstīs sāk samazināties. 90.gadu otrajā pusē sāk mazināties dabiskā zuduma apjomi (arī samērā sinhroni).

Tas, kas pēc neatkarības atgūšanas veidojās Baltijas valstu demogrāfiskajos procesos, ir samērā vienreizēja, unikāla parādība. Tā bija novērojama visās trijās Baltijas valstīs vienlaicīgi, vienā (vienādā) virzienā. Vienlaicīgi šie procesi sākās un tāpat arī sāk izlīdzināties. Protams, ka šo procesu dziļums katrā no valstīm bija citāds, taču līdzīgs gan.

Demogrāfiskā krīze visās trijās Baltijas valstīs nav saistīta ar atsevišķu valsti un to negribēšanu vai neprasmī "organizēt" demogrāfisko procesu norisi, šai krīzei, tāpat kā kritumam ekonomikā, saknes jāmeklē tajos jaunajos nosacījumos, kādi veidojās pēc saīšu saraušanas ar austrumteritorijām un, galvenais, ar to situāciju, kādā pēc jauno (atjaunoto) valstu izveidošanās nonāca no citurienes pēckara laikā sabraukušie, viņu pēcnācēji. Tie cilvēki, kuri jaunajos apstākļos nevarēja (vai negribēja) iedzīvoties, pamazām no jauna iedzīvojas un sāk (pamazām) pierast.

Iedzīvotāju dabiskās kustības galvenie dati*

Skaitis	Latvija			Igaunija			Lietuva		
	Dzimuši	Miruši	Dab.pieaug	Dzimuši	Miruši	Dab.pieaug	Dzimuši	Miruši	Dab.pieaug
1990	37918	34812	3106	22308	19530	2778	56868	39760	17108
1991	34633	34749	-116	19320	19705	-385	56219	41013	15206
1992	31569	35420	-3851	18006	20115	-2109	53617	41455	12162
1993	26759	39197	-12438	15170	21267	-6097	46727	46107	620
1994	24256	41757	-17501	14178	22150	-7972	42832	46486	-3654
1995	21595	38931	-17336	13560	20872	-7312	41180	45306	-4126
1996	19782	34320	-14538	13291	19019	-5728	39169	42896	-3727
Uz 1000 iedzīvotājiem									
1990	14,2	13,0	1,2	14,2	12,4	1,8	15,3	10,7	4,6
1991	13,0	13,1	-0,1	12,3	12,6	-0,3	15,1	11,0	4,0
1992	12,0	13,5	-1,5	11,7	13,0	-1,4	14,3	11,1	3,2
1993	10,3	15,2	-4,9	10,0	14,0	-4,0	12,5	12,3	0,2
1994	9,5	16,4	-6,9	9,5	14,8	-5,3	11,5	12,5	-1,0
1995	8,6	15,5	-6,9	9,1	14,1	-5,0	11,1	12,2	-1,1
1996	7,9	13,8	-5,9	9,0	12,9	-3,9	10,6	11,6	-1,0

* Latvijas demogrāfijas gadgrāmata 1997. 158.lpp.
The Baltic States: Comparative Statistics 1996. p.18.

Ja salīdzinām pašreizējo periodu Baltijas valstu demogrāfijā ar šo pašu periodu citās Eiropas valstīs, tad nav jau tā, ka citās valstīs nekā līdzīga nav. 90.gados zems dzimstības līmenis ir vairākās citās valstīs: Itālijā, Vācijā, Ungārijā un arī citās. Tāpat arī negatīvs dabiskais pieaugums tagad ir Itālijā, Vācijā, Ungārijā, dažās citās valstīs. * Taču šajās valstīs šis negatīvās demogrāfiskās parādības nav tik ilgstošas un tik dziļas, kā tas tagad vērojams Baltijas valstīs.

Aplūkotie dabiskā pieauguma rādītāji Baltijas valstīs nav vienādi ne tikai laika ziņā (pa gadiem), tie atšķiras arī šo valstu teritorijās. Šajā sakarībā izmantosim dabiskā pieauguma (samazinājuma) intensitātes rādītājus Latvijas teritorijā 90.gados, kas doti 5.tabulā.

5.tabula

Dabiskā pieauguma (samazinājuma) intensitāte **

(uz 1000 iedzīvotājiem)

Gads	Latvijā kopā	tai skaitā:		
		pilsētas	lauki	Rīga
1991	-0,1	-0,2	0,3	-1,7
1992	-1,5	-1,9	-0,7	-3,5
1993	-4,9	-5,2	-3,9	-7,0
1994	-6,9	-7,2	-6,1	-8,6
1995	-6,9	-7,0	-6,7	-8,3
1996	-5,9	-5,8	-5,9	-6,5

** Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 56 lpp.

Arī šīs tabulas dati liecina, ka pati intensīvākā dabiskā samazinājuma gadi bija 1994. un 1995. gadi, kad uz 1000 iedzīvotājiem gada laikā iedzīvotāju skaits samazinājās par septiņiem cilvēkiem. Ne pirms, ne pēc šiem gadiem dabiskais samazinājums nav bijis tik intensīvs.

Visintensīvākais dabiskais zudums bija pilsētās, sevišķi Rīgā. Rīgā 1994. un 1995. gadā dabiskais samazinājums pārsniedza astoņus cilvēkus (uz 1000 iedzīvotājiem). Turpretī lauku teritorijās pāri 6 cilvēkiem.

To, ka lauku teritorijās mazāks dabiskais samazinājums 90.gados, var izskaidrot ar nedaudz augstāku dzimstības līmeni nekā tas ir pilsētās, sevišķi Rīgā.

Tā kā dabiskais pieaugums (samazinājums) ir rādītājs, kas veidojas no diviem faktoriem: dzimstības un mirstības, to starpības, tad lietderīgi izskatīt abus šos faktorus detalizētāk. Tas atļaus labāk izprast to, kā dabiskais pieaugums Baltijas valstīs 90.gados veidojies.

* Recent demographic developments in Europe 1997.p.23

3. DZIMSTĪBAS RAKSTUROTĀJI

Sievietēm bērni dzimst noteiktā (bioloģiski ierobežotā) vecumā. Katram vecumam ir savs dzimstības biežums. Mainoties dzimstībai katrā vecuma grupā, tā mainās dažādos tempos: ātrāk vai lēnāk. Šos procesus vislabāk var izsekot, novērtējot dažādus dzimstības koeficientus (skat.6.tabulu).

Dzimstības koeficienti dažādās vecumgrupās rāda, ka vecums, kad sievietei visbiežāk dzimst bērni, ir 20 - 24 gadi. Tas ir maksimālais bērnu dzimstības vecums. Ne pirms tā, ne vēlākā vecumā tiek daudz bērnu kā 20 - 24 gadu vecumā nedzimst. Kaut arī bērnu dzimstības biežums 90.gados ir mainījies (samazinājies) tā proporcijas pa vecuma grupām neizmainījās.

Dzimušo bērnu skaitu visu vecumu sievietēm (15 - 49 gadu vecumā) sauc par speciālo dzimstības koeficientu. Tas labi raksturo 90.gados notikušās pārmaiņas samazināšanās virzienā (no pāri par 50 līdz 30 dzimušajiem uz 1000 iedzīvotājiem).

Dzimstības biežumu vislabāk raksturo summārais dzimstības koeficients, kas rāda vidējo bērnu skaitu, kuri varētu piedzimt vienai sievietei viņas dzīves laikā. Ja sievietei viņas dzīves laikā piedzimst mazāk par diviem bērniem, tas nozīmē, ka viņas paaudze pilnībā netiek nodrošināta pēc apjoma.

Latvijā 90.gados summārais dzimstības koeficients stabili ir zem diviem bērniem. 90.gadu otrajā pusē šis koeficients tuvojas vienam. Tas nozīmē, ka nākošajām paaudzēm cilvēku skaits būs (turpat) par pusi mazāks nekā tas bija šajās paaudzēs. Tas ir ļoti nelabvēlīgs raksturotājs.

Līdzīgu apstiprinājumu ļoti zēmam dzimstības līmenim sniedz arī bruto un neto atražošanās koeficienti. Bruto koeficients rādā vidējo meiteņu skaitu, kas piedzimst vienai sievietei, pastāvot attiecīgā gada dzimstības vecumu koeficientiem. Neto koeficients, savukārt, rādā to vidējo meiteņu skaitu, kuras varētu piedzimst vienai sievietei un kuras nodzīvotu līdz vidējam mātes vecumam.

Latvijā kā bruto, tā neto koeficienti bija nepietiekami augsti (zem viena) jau 90.gadu sākumā un tie 90.gadu gaitā pazeminājās (turpat) par pusi. Arī šie rādītāji liecina par ļoti negatīvām tendencēm dzimstības jomā.

Latvijā 90.gados bērni dzimst turpat divas reizes mazāk nekā tas būtu vēlamā normālai paaudžu ataudzei. Sevišķi izteikta zema dzimstība ir Latvijas pilsētās, īpaši Rīgā, kur vairs piedzimst nepilna puse no vēlamā bērnu skaita. Lai gan lauku teritorijās dzimstības līmenis ir augstāks nekā pilsētās, arī tur bērni dzimst par maz, lai nosegtu to iztrūkumu, kas veidojas pilsētās, sevišķi lielajās.

Tā kā pārmaiņas dzimstības līmenī notika 90.gados, tad jānoskaidro, kā rezultātā tās radās: vai nu dzimstības intensitātes samazināšanās rezultātā, vai arī varbūt, samazinājies tas sieviešu kontingents, no kura dzimstība ir atkarīga. Noskaidrosim, kādas pārmaiņas notikušas auglīgā vecuma kontingentos.

No visiem Latvijas iedzīvotājiem 1989.gadā - 2666567 cilvēkiem sievietes 15 - 49 gadu vecumā bija 653824 cilvēki, vai 24%. 1996.gadā iedzīvotāju skaits sastādīja 2490765 cilvēki, no kuriem attiecīgā vecuma sievietes bija 608113 cilvēki vai 24,4%. Tātad šajā periodā auglīgā vecuma sieviešu kontingents saglabājās 1989.gada līmenī.

Bet kā no visām sievietēm saglabājās 15 - 49 gadu vecuma sieviešu kontingents? 1989.gadā sieviešu skaits sastādīja 1427761 sievieti. Tas nozīmē, ka 15 - 49 gadīgās veidoja 45,2%. 1996.gadā sieviešu skaits samazinājās līdz 1337439 sievietēm, no kurām auglīgais vecums sastādīja 45,5%. Tātad arī starp visām sievietēm 15 - 49 gadīgās savā īpatsvarā nav samazinājušās.

Dzimumstības koeficienti *

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49	Summār dzimst. koefic.	Atražoš. bruto koefic.	Atražoš. neto koefic.
Latvija											
1991	51,06	151,10	94,29	49,33	20,88	4,88	0,18	53,92	1,859	0,908	0,884
1992	48,27	142,14	86,28	45,48	19,00	4,22	0,28	49,97	1,728	0,842	0,818
1993	43,67	123,33	77,25	37,82	15,46	3,86	0,23	43,16	1,508	0,741	0,721
1994	33,68	110,04	77,52	36,73	15,71	3,92	0,25	39,57	1,389	0,677	0,657
1995	29,58	98,22	71,07	32,95	15,04	3,34	0,28	35,44	1,252	0,601	0,583
1996	25,48	89,38	66,39	32,48	14,45	3,30	0,19	32,53	1,158	0,557	0,543
Pilsētas											
1991	44,52	135,93	84,56	43,29	17,87	3,83	0,17	46,87	1,651	0,804	0,657
1992	39,68	124,14	76,39	39,71	15,74	3,39	0,18	42,13	1,496	0,729	0,583
1993	35,82	105,56	65,43	31,86	12,69	2,94	0,14	35,36	1,272	0,626	0,543
1994	28,06	95,38	67,10	32,01	12,96	3,17	0,15	33,04	1,194	0,584	0,569
1995	24,41	84,28	64,93	29,16	12,75	2,75	0,19	30,08	1,092	0,527	0,509
1996	20,46	74,10	61,09	28,77	12,26	2,61	0,17	27,38	0,997	0,478	0,467
Lauki											
1991	68,82	188,76	120,03	67,23	30,97	8,60	0,28	74,35	2,423	1,188	1,137
1992	69,85	183,20	109,90	61,05	28,99	6,00	0,58	71,00	2,302	1,122	1,081
1993	61,85	163,24	103,96	52,97	23,58	6,74	0,50	63,33	2,064	1,013	0,983
1994	46,95	144,62	101,43	48,80	23,92	6,38	0,58	57,04	1,863	0,904	0,875
1995	41,45	132,61	84,74	42,47	21,63	6,23	0,58	49,68	1,644	0,782	0,743
1996	36,80	129,51	77,87	41,53	20,56	5,49	0,26	46,16	1,560	0,755	0,733

6.tabulas turpinājums

	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	15-49	Summār dzimst. koefic.	Atražoš. bruto koefic.	Atražoš. neto koefic.
Rīga											
1991	34,93	114,92	79,32	40,99	18,75	3,12	0,11	41,64	1,461	0,703	0,686
1992	31,26	105,53	67,83	37,14	15,42	3,16	0,07	36,69	1,302	0,638	0,619
1993	27,32	86,29	58,87	29,37	12,00	2,77	0,14	30,08	1,084	0,533	0,521
1994	23,55	78,17	61,63	29,81	12,24	3,37	0,20	28,80	1,045	0,514	0,488
1995	19,05	72,49	62,71	26,69	12,96	2,81	0,13	26,97	0,984	0,471	0,445
1996	16,64	63,97	58,11	27,53	11,75	2,25	0,09	24,58	0,902	0,438	0,429

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 77.lpp.

Vēl jānoskaidro pašu auglīgāko vecumu kontingenta pārmaiņas no visām 15 - 49 gadu vecām sievietēm. No 15 - 49 gadu vecajām sievietēm 1989.gadā 90015 sievietēm bija 20 - 24 gadi, t.i. pašā auglīgākajā vecumā. Tās šajā gadā veidoja 13,8% no visām 15 - 49 gadīgām. 1996.gadā 20 - 24 gadīgās sastādīja 82537 sievietes vai 13,6% no visām 15 - 49 gadīgām sievietēm. Tātad arī šis "ražīgākais" kontingents bija palicis bez pārmaiņām.

Visbeidzot ņemsim abas intensīvākās dzimstības vecuma grupas 20 - 24 un 25 - 29 gadīgās vecuma grupas kopā. 1989.gadā viņas veidoja 194462 cilvēkus vai 29,1%, bet 1996.gadā 168111 sieviete vai 27,6%. Tātad tikai nedaudz mazāk nekā 1989.gadā.*

No tā var secināt, ka tie sieviešu kontingenti, no kuriem visvairāk (tieši) atkarīga dzimstība, savus apjomus pārmainījušas tādās pat proporcijās kā visi iedzīvotāji, visas sievietes. Tas nozīmē, ka ne jau dzemdēt spējīgo sieviešu īpatsvars šajā "kritiskajā" laika posmā bija par lemesiu straujajai dzimstības krišanai. Dzimstība 90.gados Latvijā, arī citās Baltijas valstīs, samazinājās praktiski tikai ar dzimstības intensitātes krišanos - dzimušo bērnu skaita samazināšanos.

Par to, ka tieši dzimstības intensitāte 90.gados samazinājās Latvijas pilsētās un laukos, labi liecina viens no raksturīgākajiem dzimstību raksturojošajiem rādītājiem - speciālais dzimstības koeficients (skat. 7.tabulu).

7.tabula

Speciālais dzimstības koeficients**

(dzimušie uz 1000 sievietēm 15-49 gadu vecumā)

Gads	Latvija		Pilsētas		Lauki		Rīga	
	koefic.	%	koefic.	%	koefic.	%	koefic.	%
1990	58,52	100,0	50,71	100,0	81,34	100,0	49,50	100,0
1991	53,92	92,1	46,87	92,4	74,35	91,4	41,64	84,1
1992	49,97	85,4	42,13	83,1	71,00	81,3	36,69	74,1
1993	43,16	73,2	35,36	69,1	63,33	71,9	30,09	60,8
1994	39,57	67,6	33,04	65,2	57,04	70,1	28,80	58,2
1995	35,44	60,6	30,08	59,3	49,68	61,1	26,97	54,5
1996	32,53	55,6	27,38	53,5	46,16	56,7	24,58	49,7

** Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 77.lpp.

Speciālais dzimstības koeficients 1990.gadā nofiksēts ar 100%. Katru gadu tas samazinājās Latvijai kopumā, pilsētās, tai skaitā Rīgā, un laukos. Visstraujāk tas kritās Rīgā, kur jau 1996.gadā dzimstības speciālais koeficients bija noslīdējis zem puses no 1990.gada. Arī pilsētās šis koeficients kritās straujāk, tas ir, dzimstība samazinājās straujāk nekā tas vērojams laukos. Taču arī laukos dzimstības krišanās tempi neatpalika tālu no pilsētām, pie tam krišanās joprojām turpinās bez norādes uz šīs krišanās samazināšanos.

Par nelabvēlīgu tendenci dzimstībā liecina arī tas, ka paaugstinās dzimstība laulībā nesastāvošajām sievietēm. Ja kopējais dzimstības līmenis pazeminās un aug to jaundzimušo īpatsvars mātēm, kuras nesastāv reģistrētā laulībā, tad laulībā

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 30.-31.lpp.

sastāvošajām sievietēm, ģimenes mātēm dzimstība krīt vēl straujāk nekā to rāda kopējais dzimstības koeficients.

Dzimušio skaits un īpatsvars laulībā neregistrētajām sievietēm redzams 8.tabulā.

8.tabula

Dzimuši laulībā nesastāvošām sievietēm *

(procentos)

Gads	Latvija		Pilsētas		Lauki	
	skaits	%	skaits	%	skaits	%
1990	6401	16,9	3724	15,2	2677	19,9
1991	6368	18,4	3725	16,6	2643	21,5
1992	6182	19,6	3400	17,5	2782	22,8
1993	6151	23,0	3397	21,5	2754	25,2
1994	6409	26,4	3741	25,4	2668	28,1
1995	6452	29,9	3719	27,9	2733	33,0
1996	6540	33,1	3754	31,1	2786	36,2

* Latvijas demogrāfijas gadgrāmata 1997. 78.lpp.

Ja kopējais dzimušo skaits Latvijā pēdējos gados krīt, tad laulībā nesastāvošajām sievietēm tas pat aug. Vēl vairāk nekā skaits, palielinājās ārliulībā dzimušo īpatsvars. Tas 90.gados kā kopumā, tā pilsētās un laukos savā īpatsvarā ir dubultojies. Pēdējos gados laulībā nesastāvošās sievietes visā dzimušo skaitā veido ap trešdaļu. Bērnu dzimstība kopumā krītas, bet ārliulībā dzimstības īpatsvars strauji kāpj. Tas liecina par pārmaiņām morāles normās. Tas arī nozīmē, ka vīriešu uzņēmība (stāties laulībā) pazeminājusies, kamēr sieviešu uzņēmība (radīt bēmus bez stāšanās laulībā) pieaugusi. Laiki mainās, cilvēki tiem līdz, bet ģimenes prestižs krītās.

Mūsu valstī samērā augstais ārliulībā dzimušo bērnu skaits ir samērā jauna parādība. Taču ne tā tas ir Igaunijā. Tur jau no 1992.gada ārliulībā dzimušo bērnu skaits pārsniedz trešdaļu no visiem dzimušajiem. Šis īpatsvars audzis. 1996.gadā Igaunijā no visiem dzimušajiem ārliulības bērni sastādīja 48,1%. Eiropā ir valstis, kurās laulībā nesastāvošajām sievietēm bērni dzimst vairāk nekā laulībā sastāvošām. Tādas ir Zviedrija (53%) un Islande (60%), tuvu tam ir arī Dānija (47%). Toties katoļticīgajā Lietuvā ārliulībā dzimušie bērni sastāda 10-12%. **

Par to, ka starp mūsu trijām valstīm ir daudz kas kopējs, liecina arī paaudžu vidējais vecums. To rāda 9.tabula.

Dati rāda, ka visās trijās valstīs sievietes vidējais vecums vidējā bērna dzimšanas laikā ir turpat vienāds - 25 gadi. Tomēr zināmas pārmaiņas (turpat paralēli) notiek katrā no tām, proti, vidējais vecums sistemātiski, kaut nedaudz, visās trijās valstīs aug. Tas nozīmē, ka sievietēm bērni sāk dzimst nedaudz vēlāk nekā tas bija 90.gadu sākumā. Mātes vecums sāk kļūt vecāks. Pie tam visās trijās valstīs vienā un tajā pat laikā un ātrumā: arī šajā ziņā starp šīm valstīm noris paralēli procesi.

** Recent demographic developments in Europe 197. p.43.

9.tabula

Paaudzes vidējais vecums*
(sievietes vecums vidējā bērna dzimšanas laikā)

(gadi)

Gads	Latvija	Igaunija	Lietuva
1990	25,4	25,6	25,7
1991	25,3	25,3	25,6
1992	25,2	25,3	25,6
1993	25,1	25,3	25,7
1994	25,5	25,4	25,5
1995	25,5	25,6	25,6
1996	25,7	25,9	25,8

* Recent demographic developments in Europe 1997. p.49.

4. LAULĪBAS UN ŠĶIRŠANĀS

Par pārmaiņām ģimenes jautājumu izvērtēšanā Baltijas valstīs liecina dati, kas raksturo laulības noaslēgšanu un šķiršanos 90.gados (skat 10.tabulu).

10.tabula

Reģistrētās un šķirtās laulības**

	Reģistrētās laulības	Šķirtās laulības	Uz 1000 iedzīvotājiem		Šķirtās laul. uz 100 reģ.i.
			Reģ. laul.	Šķirt. laul.	
Latvija					
1990	23619	10783	8,8	4,0	45,7
1991	22337	11070	8,4	4,2	49,6
1992	18906	14533	7,2	5,5	77,0
1993	14595	10278	5,6	4,0	70,4
1994	11572	8416	4,5	3,3	72,4
1995	11072	7821	4,4	3,1	70,6
1996	9634	6051	3,9	2,4	60,8
Igaunija					
1990	11774	5785	7,5	3,7	49,1
1991	10292	5738	6,6	3,7	55,8
1992	8878	6651	5,7	4,3	74,9
1993	7745	5757	5,1	3,8	74,3
1994	7378	5606	4,9	3,7	76,0
1995	7006	7456	4,7	5,0	106,4
1996	5517	5657	3,8	3,9	102,5

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

98-6607

10.tabulas turpinājums

	Reģistrētās laulības	Šķirtās laulības	Uz 1000 iedzīvotājiem		Šķirtās laul. uz 100 reģ.l.
			Reģ. laul.	Šķirt. laul.	
Lietuva					
1990	36310	12747	9,8	3,4	35,1
1991	34241	15250	9,2	4,1	44,5
1992	30112	13981	8,0	3,7	46,4
1993	23709	13884	6,4	3,7	58,6
1994	23337	11061	6,3	3,0	47,4
1995	22150	10221	6,0	2,8	46,1
1996	20433	11311	5,5	3,0	55,4

** Latvijas demogrāfijas gadgrāmata 1997. 160.-161.lpp.

Visās trijās Baltijas valstīs samazinājies kā noslēgto tā šķirto laulību skaits (izņēmumu sastāda šķirto laulību skaits Igaunijā).

Visvairāk pārmaiņas notikušas laulībā stāšanās ziņā. Pēdējos gados Latvijā stājas laulībā vairāk kā divas reizes mazāk pāru nekā tas bija 1990.-1991.gadā. Ap pusi retāk slēdz laulības Igaunijā kā agrāk. Arī Lietuvā salaulāto pāru skaits ir turpat divas reizes mazāks. To pašu apliecina laulāto pāru skaits uz 1000 iedzīvotājiem. Nav valstis, nav gadī, kad laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem nekristos. Līdz kādai pakāpei tas var notikt? Jau tuvākajos gados var sagaidīt vai nu laulības koeficienta palielināšanos vai vismaz stabilizāciju.

Pārmaiņas notikušas arī šķirto pāru ziņā. Visās trijās valstīs tagad šķiras mazāk nekā tas notika agrāk. Taču jāsaprot, ka šķiršanās biežums jau 90.gadu sākumā bija relatīvi mazāks nekā to varēja konstatēt 80.gados.

Sakarības starp šķirto un laulāto pāru skaitu gadā visvairāk bija izteikta Igaunijā. Ja 90.gadu sākumā Igaunijā uz 100 noslēgtām laulībām izšķīra nepilnas 50, tad pēdējos gados izšķīr pāri par 100 pāriem.

Šķirto un laulāto savstarpējās skaitliskās proporcijas Baltijas valstīs veidojušās iepriekšējā perioda ietekmē.

Uz samērā lielā laulāto pāru fona (8-10 pāru gadā uz 1000 iedzīvotājiem) izšķirto pāru skaits sastādīja 30-50%.

90.gados visās trijās Baltijas valstīs laulāto pāru skaits stipri samazinājās, kamēr šķirto pāru skaits saglabājās turpat 90.gadu sākuma līmenī. Tas izsauca proporciju pārmaiņas laulāto un šķirto pāru savstarpējās attiecībās.

Tāda situācija, kāda pēdējos gados veidojas Baltijas valstīs, nav novērojama nevienā citā Eiropas valstī. Acīmredzot, un tā tas arī ir, ka pāreja uz neatkarības apstākļiem Baltijas valstīs radīja pārmaiņas cilvēku attiecībās, pret ģimenes veidošanu un tās iziršanu. Sevišķi uzkrītoši tas vērojams Igaunijā, arī Latvijā (mazāk Lietuvā), ar lielo cittautesu skaitu šīs valstīs, ar etniski jauktajām ģimenēm. Tas, ka jauktās (dažādu etnosu ģimenes) ir mazāk noturīgas nekā monoetniskās ģimenes, ir sen pierādīts fakts, īpaši nenoturīgas šādas jauktās ģimenes tādos periodos kādi Baltijas valstīs izveidojās 90.gados.

Jauktajām laulībām ir stipri izteikts sadalījums pa etnosiem. Tas redzams no 11.tabulas datiem, kas raksturo jaukto laulību īpatsvaru pa etnosiem Latvijā 90.gados.

Jauktās laulības Latvijā
(procentos no salaulāto attiecīgā etnosa cilvēku kopskaita)

Laulāto tautība	Vīriešu procents ar cita etnosa sievieti			Sieviešu procents ar cita etnosa vīrieti		
	1990	1995	1996	1990	1995	1996
Latvieši	18,2	18,4	17,7	18,6	17,7	16,6
Krievi	36,0	38,2	40,2	38,0	40,5	41,8
Baltkrievi	86,2	91,6	90,5	86,1	91,9	91,2
Ukraiņi	88,2	90,4	88,5	86,1	90,4	89,8
Poļi	88,3	87,7	88,8	90,3	89,3	90,3
Lietuvieši	89,0	94,7	93,6	89,2	95,3	94,6
Ebreji	59,9	83,3	85,9	49,1	70,0	82,8

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 129.lpp.

Jaukto laulību īpatsvaram no attiecīgā etnosa salaulāto cilvēku kopskaita Latvijā var izdalīt 3 grupas. Vismazāk jauktajās laulībās stājas pamattautība - latvieši. Vidējo grupu veido Latvijā dzīvojoši krievi. Trešajā grupā ietilpst visi pārējie Latvijā dzīvojošie lielākie etnosi.

Sadalījumam trīs grupās: ar zemu, vidēju un ļoti augstu jaukto laulību īpatsvaru ir gan dažādu etnosu savstarpējās pievilksnās (atgrūšanās) sindroms, gan izvēles iespējas (grūtības).

Ir etnosi, kas savstarpēji simpātiski. Tie tad arī vairāk stājas savstarpējās jauktās laulībās. Ir etnosi, kuri ar citu (noteiktu) etnosu ne labprāt grib veidot ģimenes, taču ne dažādo etnosu pievilksnās, atgrūšanās spēks būs galvenais jaukto laulību noslēgšanas vai nenoslēgšanas moments.

Izšķirošais tomēr, liekas, ir tas, ka ne visi Latvijā dzīvojošie etnosi var sev atrast sava etnosa partneri. Praktiski sava etnosa partneri viegli atrast latviešiem. Taču arī viņus vairāk "pievelk" sava etnosa partneris. Ar citiem etnosiem latvieši laulībā dodas samērā reti, pēdējos gados pat vēl retāk nekā agrāk.

Pārāk lielas grūtības atrast sava etnosa partneri nav grūti arī krievi. Viņi te pārstāvēti pietiekami lielā skaitā. Taču krievi labprāt par laulību partneri izvēlas citu etnosu pārstāvi. Tādu jaukto laulību krievi ir ap 40%. Pēdējos gados šis īpatsvars nedaudz palielinājies.

Pārējo Latvijā dzīvojošo etnosu iespējas un, acīmredzot, tieksme stāties laulībā ar sava etnosa partneri ir ierobežotākas, iespējams ne pārāk gribētas. Tāpēc starp pārējiem Latvijā dzīvojošiem (lielākajiem) etnosiem - minoritātēm jauktās laulībās regulāri dodas 80-90% un vairāk, kā vīrieši, tā sievietes. Pat ebreji, kas tradicionāli atturējās pārāk lielā skaitā laulībās doties ar citas ticības cilvēkiem, pēdējos gados šo atturību pārvarējuši un 80 % gadījumu ebreju laulības partneri ir citu etnosu cilvēki.

Apmēram līdzīga situācija vērojama arī abās citās Baltijas valstīs: Igaunijā vairāk nekā Lietuvā. Tas izskaidrojams ar etnisko situāciju šajās valstīs.

Uz to faktu, ka visās trijās Baltijas valstīs izveidojies līdzīgs tām raksturīgs laulības modelis norāda sieviešu vecums stājoties pirmajā laulībā. Dati par to doti 12.tabulā.

Sieviešu vecums, stājoties pirmajā laulībā *

(gadi)

Gads	Latvija	Igaunija	Lietuva
1990	22,2	22,5	22,3
1991	22,2	23,0	22,3
1992	22,4	22,4	22,0
1993	22,5	23,9	22,2
1994	22,5	23,4	22,3
1995	22,8	23,5	22,4
1996	23,2	23,7	22,6

* Recent demographic developments in Europe 1997. p.37.

Visās trijās Baltijas valstīs sieviešu vecums pirmo reizi stājoties laulībā ir 22-23 gadi. Lietuvā šis vecums tuvāks zemākajai, Latvijā un Igaunijā augstākajai robežai. Pārmaiņas 90.gados visās valstīs ir nelielas, bez izteiktas tendences paaugstināties.

Citās Eiropas valstīs zemāks laulībā stāšanās vecums kā tas ir Baltijas valstīs tikpat kā nav. Lielākajai daļai valstu šis vecums pārsniedz 25-26 gadu vecumu, bet Dānijā tas tuvojas 30 gadiem, Zviedrijā, Islandē, Norvēģijā - 27-28 gadu vecumā.**

Kaut arī Baltija ir pieskaitāma Eiropas Ziemeļvalstīm, tās laulībā došanās tradīcijas vairāk raksturīgas tās dienviddaļai. Vai šajā ziņā "mode" mainīsies un arī Baltijas valstīs sievietes (arī vīrieši) sāks stāties laulībā nobriedušākā vecumā, to rādīs laiks.

Pārejot šķiršanās "bumam" var sagaidīt, ka pret tik nopietnu soli savā dzīvē kā laulības cilvēki sāks izturēties nopietnāk, vairāk paļausies uz saviem spēkiem nekā vecāku atbalstu.

Arī vīrieši pirmajās laulībās stājas vēlāk nekā tas vērojams Baltijas valstīs (ap 25 gadu vecumu). Dānijā šis vecums pēdējos gados ir 31,3 gadi, Zviedrijā - 30,8, Islandē - 30,4, Norvēģijā 29,7, Somijā - 28,6 gadi.** Tās visas ir valstis, kas atrodas kaimiņos Baltijas valstīm. Taču tur izstrādājies cits laulībā stāšanās vecuma modelis nekā tas ir Baltijas valstīs.

** Demographic statistics 1996. Eurostat, Luxemburg, 1996.

5. STARPVALSTU MIGRĀCIJA

Bez dabiskās kustības un tās radīto demogrāfisko situāciju Baltijas valstīs, pārmaiņas skāra arī mehānisko kustību, starpvalstu migrāciju.

Iedzīvotāju migrācija, mehāniskā kustība lielas pārmaiņas iedzīvotāju skaitā un sastāvā radīja visus pēckara gadus. Tad migrācijas plūsmas iedzīvotāju skaitu palielināja Latvijā un Igaunijā vairāk, Lietuvā mazāk. Plūsmas pretējā virzienā notika pēc neatkarības atjaunošanas.

Kā to parāda 13.tabulas dati, tad negatīvs mehāniskais saldo visās trijās Baltijas valstīs veidojās jau ar 1990.gadu. Tāds tas arī saglabājies visus līdzšinējos 90.gadus.

13.tabula

Iedzīvotāju starpvalstu migrācija

Gads	Iebrauca		Izbrauca		Migrācijas saldo	
	skaits	uz 1000 iedzīvot.	skaits	uz 1000 iedzīvot.	skaits	uz 1000 iedzīvot.
Latvija						
1990	32285	12,0	32801	12,3	-516	-0,3
1991	14684	5,5	25480	9,5	-10796	-4,0
1992	6199	2,3	53130	20,0	-46931	-17,7
1993	4114	1,5	31998	12,2	-27884	-10,7
1994	3046	1,2	21856	8,5	-18810	-7,3
1995	2799	1,1	13346	5,3	-10547	-4,2
1996	2747	1,1	9999	4,0	-7252	-2,9
Igaunija						
1990	8381	5,3	12403	7,9	-4022	-2,6
1991	5203	3,3	13237	8,4	-8034	-5,1
1992	3548	2,3	37375	23,9	-33827	-21,6
1993	2390	1,6	16169	10,6	-13770	-9,0
1994	1575	1,0	9206	6,1	-76311	-5,1
1995	1616	1,1	9786	6,6	-8170	-5,5
1996	1552	1,1	7235	4,9	-5683	-3,8
Lietuva						
1990	14774	4,0	23592	6,4	-8848	-2,4
1991	11828	3,1	20703	5,5	-8875	-2,4
1992	6640	1,8	28855	7,7	-22215	-5,9
1993	2850	0,8	15990	4,3	-13140	-3,5
1994	1664	0,5	4246	1,1	-2582	-0,6
1995	2020	0,5	3773	1,0	-1753	-0,5
1996	3025	0,8	3940	1,1	-915	-0,3

* Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 162.ipp.

No Austrumteritorijām iebraukušo cilvēku samērā liels skaits vēl saglabājās 1990.gadā. Pēc šī gada visās trijās Baltijas valstīs katru gadu iebraukušo skaits samazinās. Pēdējos gados iebraukušo skaits sāk stabilizēties līdz 1 promiļei gadā visās trijās valstīs. Ja iebraukušo skaits 90.gados visās trijās valstīs samazinājās un tad

stabilizējās (ar 1995.gadu), tad izbraukušo skaits un īpatsvars visu iedzīvotāju skaitā palielinājās. Dažādā apjomā un pakāpē izbraukušo skaits un īpatsvars visās šajās valstīs palielinājās. Maksimāli lielāko apjomu tas sasniedza 1992.gadā (visās trijās valstīs vienlaicīgi).

Tā kā Latvijā un Igaunijā pēckara laikā visvairāk citi etnosi sabrauca, tad, pēc neatkarības atgūšanas, visvairāk no šīm valstīm arī steidzās aizbraukt. Vislielākais aizbraukušo skaits 1992.gadā bija no Latvijas - 53,1 tūkst. cilvēku, tad Igaunijā - 37,3 tūkst. cilvēku un Lietuvā 28,9 tūkst.cilvēku. Relatīvi vislielākais aizbraukušo īpatsvars uz 1000 iedzīvotājiem bija Igaunijā - 23,9%, tad Latvijā 20,0%, kamēr Lietuvā 7,7%.

Pēc 1992.gada izbraukušo skaits turpinājās, bet arvien sarūkošākos apjomos.

Iebraukušo un izbraukušo cilvēku rezultātā veidojās iedzīvotāju mehāniskais samazinājums. Mehāniskais samazinājums visās trijās Baltijas valstīs saglabājās visus līdzšinējos 90.gadus. Savu maksimumu arī mehāniskais samazinājums sasniedza 1992.gadā (visās trijās Baltijas valstīs vienlaicīgi). Negatīvs tas bija līdz tam un arī pēc tam, kaut gan visus pēdējos gadus tas arvien samazinās.

Migrācijas plūsmas Baltijas valstīs vairāk pat nekā citi demogrāfiskie procesi raksturo situāciju, kāda šajās valstīs tika veidota padomju impērijas laikā. Cilvēki šajās valstīs tika iesūtīti masveidīgi. Daļa no viņiem arī iedzīvojās, taču tālu ne visi. Mainoties politiskai situācijai Baltijas valstīs, desmitiem tūkstošu cilvēku steidzās pamest sev svešās teritorijas, atgriezās savās dzimstajās vietās. Šajā ziņā visās trijās Baltijas valstīs situācija bija turpat līdzīga, Latvijā un Igaunijā lielākos apjomos, Lietuvā mazākos, bet būtībā migrācijas plūsmu maiņa laika ziņā un virzienos bija vieni un tie paši. Šīs valstīs bija vienāda likteņa atkarībā.

Vienāds liktenis visām trijām Baltijas valstīm bija periodā, kad tās atradās lielās impērijas pakļautībā, vienāds liktenis tām veidojās arī pēc neatkarības atgūšanas. To apstiprina arī demogrāfiskie raksturotāji.

6. PĀRMAIŅAS ETNOSITUĀCIJĀ

Impērijas sastāvā regulāri samazinājās (katrā no valstīm gan atšķirīgā tempā) pamattautas īpatsvars valstīs iedzīvotāju skaitā. Tas notika ar masveida imigrācijas (iebraukušo) palīdzību. Pēc 1990.gada visās trijās valstīs notiek pretējais process: pamattautas īpatsvars valstīs konsekventi, kaut lēni, paaugstinās. Tas galvenokārt notiek emigrācijas (izbraukšanas) rezultātā no šīm valstīm citu etnosu cilvēkiem.

To, kā etniskā situācija Latvijā, Igaunijā un Lietuvā mainās 90.gadu vidū un otrā pusē, raksturo 14.tabulas dati.

Kaut arī katrā valstī pamatetnosa īpatsvars savā līmenī ir atšķirīgs no abām citām valstīm, procesi etniskās situācijas pārmaiņu ziņā ir stipri analogi.

Visās trijās valstīs vienīgais etnoss, kas savu īpatsvaru palielina, ir pamatetnoss. Ja pamatetnosa īpatsvars palielinās visās trijās valstīs, tad savu skaitu palielina tikai lietuvieši, kamēr latviešu un igauņu skaits arī 90.gados (nedaudz) samazinās. Pēdējo var izskaidrot ar dzimušo skaita samazināšanos un mirušo palielināšanos Latvijā un Igaunijā 90.gados.

Visi pārējie lielākie etnosi visās trijās valstīs savu skaitu un īpatsvaru samazina gan ar mehānisko kustību (galvenokārt), gan dabisko kustību - dzimušo skaita samazināšanās rezultātā.

Vēl kādu laiku saglabājoties līdzšinējai situācijai mehāniskā un dabiskā kustībā, var sagaidīt, ka pamattautas saglabās tendenci palielināt savu īpatsvaru arī turpmāk.

Iedzīvotāju etniskais sastāvs **

(gada sākumā)

	Skaitis, tūkst. cilvēki					Procentos no kopskaita						
	1994	1995	1996	1997	1994	1995	1996	1997	1995	1996	1997	
Latvija												
Visi iedzīv.	2565,8	2529,5	2501,7	2479,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Latvieši	1391,5	1385,0	1377,8	1371,6	54,2	54,2	54,2	54,2	54,8	55,1	55,3	55,3
Krievi	849,2	829,6	816,0	805,7	33,1	33,1	33,1	33,1	32,8	32,6	32,5	32,5
Baltkrievi	105,1	102,5	100,4	98,8	4,1	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0	4,0	4,0
Ukraini	78,2	75,3	73,6	72,6	3,1	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9
Polji	57,2	56,3	55,4	54,6	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2	2,2
Lietuvieši	33,2	32,6	32,2	31,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3
Ebreji	13,3	12,2	11,2	10,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,4
Igaņi	3,0	3,0	2,9	2,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Citi etnosī	35,1	33,0	32,2	31,8	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3
Igaunija												
Visi iedzīv.	1506,9	1491,6	1476,3	...	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Igaņi	962,3	957,9	953,5	...	63,9	63,9	63,9	63,9	64,2	64,6	64,6	64,6
Krievi	436,6	428,4	420,4	...	29,0	29,0	29,0	29,0	28,7	28,5	28,5	28,5
Ukraini	40,5	39,6	38,6	...	2,7	2,7	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6
Baltkrievi	23,6	23,1	22,5	...	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5	1,5	1,5
Somi	15,1	14,5	13,9	...	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	0,9	0,9	0,9
Latvieši	2,9	2,8	2,8	...	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Ebreji	3,0	2,9	2,7	...	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Lietuvieši	2,4	2,3	2,3	...	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Citi etnosī	20,5	20,1	19,6	...	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,3

14.tabulas turpinājums

	Skalts, tūkst. cilvēki					Procentos no kopskaita				
	1994	1995	1996	1997	1998	1994	1995	1996	1997	1998
Lietuva										
Visi ledzīv.	3724,0	3717,7	3711,9	...	100,0	100,0	100,0	100,0	...	...
Lietuvleši	3018,9	3022,4	3023,0	...	81,1	81,3	81,4	81,4	...	...
Krievi	316,6	310,9	307,5	...	8,5	8,4	8,3	8,3	...	...
Polji	261,5	259,2	257,9	...	7,0	7,0	7,0	7,0	...	...
Baltkrievi	57,0	55,9	55,2	...	1,5	1,5	1,5	1,5	...	...
Ukraiņi	38,5	37,7	37,3	...	1,0	1,0	1,0	1,0	...	...
Ebreji	6,5	5,9	5,6	...	0,2	0,1	0,1	0,1	...	...
Latvieši	4,0	4,0	3,9	...	0,1	0,1	0,1	0,1	...	...
Igauni	0,5	0,5	0,5	...	0,0	0,0	0,0	0,0	...	...
Citi etnosī	20,5	21,2	21,0	...	0,6	0,6	0,6	0,6	...	...

* The Baltic States: Comparative Statistics 1996. Rīga, 1997., p.14-15
 Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. 33.lpp.

NOBEIGUMS

Demogrāfiskie procesi ir vēsturisko, politisko, ekonomisko un līdzīgu apstākļu nosacīti. Šie apstākļi visām trijām Baltijas valstīm vismaz kopš 1940.gada bijuši stipri līdzīgi. Vienlaikus šīs neatkarīgās valstis nokļuva svešas (svešu) varas pakļautībā, vienlaicīgi tas atkal kļuva neatkarīgas.

Kaut arī pēc neatkarības atgūšanas tās savas problēmas risināja katra savā valstī tā, kā tās uzskatīja par iespējamu un pareizu, šo valstu demogrāfiskajā ritmā var atrast daudz kā līdzīga un tajā pat laikā izskaidrojami atšķirīga.

Demogrāfiskie procesi turpat visās reformvalstīs pārdzīvo depresiju. Tādā pārejas posmā 90.gados atrodas arī visas trīs Baltijas valstis.

Vērojot demogrāfisko procesu norisi katrā atsevišķā Baltijas valstī, var rasties iespaids, ka to negatīvā norisē vainojamas lēmējvaras un izpildinstitūcijas, kas "nerada apstākļus" dzimstības paaugstināšanai, mirstības samazināšanai, arī to, lai cilvēki aktīvāk varētu stāties laulībā, mazāk šķirtos un citādi "uzvestos saprātīgāk". Tā var iznākt, ka pie visa "vainīgas" katras valsts valdības, parlamenti.

Ja šīs tiešām nevēlamās demogrāfiskās pārmaiņas būtu notikušas tikai kādā no šīm valstīm, tad varētu arī pukoties uz "neizdarībām" valdībā. Taču analīze rāda, ka tādi nelabvēlīgi procesi notika visās trijās valstīs apmēram vienlaicīgi un pie dažādām valdībām katrā valstī.

Demogrāfija ataino dzīvē notiekošo, objektīvi, un adekvāti raksturo dzīves labās un ēnas puses. Pati dzīve, ne atsevišķas iegribas liek cilvēkiem tā vai citādi rīkoties. Kā tādus šos masveida procesus arī jāvērtē: kā objektīvo apstākļu novērtējumu konkrētā (masveida) darbībā.

Visās trijās Baltijas valstīs pēc neatkarības atgūšanas daudz kopīga. Galvenā atšķirība no demogrāfiskā (un ne tikai no šī) viedokļa ir tā, ka Latvijā un Igaunijā tika iepludināts liels daudzums cittautiešu no austrumteritorijām, kamēr Lietuvā šo austrumslāvu sabrauca daudz mazākā skaitā. Tas tad arī noteica to, ka daudzas demogrāfiskās parādības Latvijā un Igaunijā notika un notiek līdzīgā virzienā un tempā, kamēr Lietuvā tas bija citādi.

Kā to parāda dati, to analīze, tad demogrāfiskie procesi ir etniska rakstura. Šī katra etnosa savdabīgā demogrāfiskā uzvedība sevišķi parādās ekstremālās, pārejas laika situācijās. Viens demogrāfiskās uzvedības modelis ir pamatētnosam savā zemē, cits - etnosiem, kuri atrodas svešā zemē, svešā vidē.

Latvijā un Igaunijā dažādu apsvērumu dēļ padomju laikā sabrauca liels skaits, kā tagad izrādās "krievvalodīgo". Liela daļa no viņiem neatkarības apstākļos nevarēja vai negribēja mītnes zemēs vairs palikt. Tas tad arī radīja lielu iedzīvotāju skaita samazināšanos Latvijā un Igaunijā, apmēram līdzīgos apjomos par - 7% katrā no tām. Turpretī Lietuvā iedzīvotāju skaits 90.gados praktiski palika bez pārmaiņām.

Iedzīvotāju skaits pārejas periodā samazinājās ne tikai ar emigrāciju. To samazināja arī dabiskais zudums, mirušo pārsniegums pār dzimušajiem. Arī tam ir etnisks raksturs. Dabiskais zudums radās visās trijās valstīs, bet augstāks (lielāks) zudums tas bija valstīs ar lielāku svešo etnosu īpatsvaru: Latvijā un Igaunijā. Dabiskā

samazinājuma intensitāte lielāka ir pilsētās, kur lielāks iebraukušo (citu) etnosu īpatsvars (Rīga, Tallina u.c.), nekā tas ir laukos, kur citu etnosu īpatsvars ir neliels.

Dabiskais zudums visās trijās Baltijas valstīs 90.gados radās ne tik daudz ar mirstības paaugstināšanos, tas arī bija, kā ar dzimstības samazināšanos. Par ļoti zemo dzimstības līmeni 90.gadu otrajā pusē liecina visi dzimstību raksturojošie rādītāji: speciālais dzimstības koeficients, summārais dzimstības koeficients, bruto un neto atražošanās koeficienti. Tie rāda, ka 90.gadu otrajā pusē Baltijas valstīs, sevišķi Latvijā no bērnu skaita, kas nodrošina normālu (līdzīga apjoma) paaudžu nomaiņu dzimst vairs tikai puse. Tātad nākošās paaudzes apjoms (pēc 25-26 gadiem) būs divkārt mazāks nekā tas ir tagadējā paaudzē. Ar tā sekām jāreķinās būs visās dzīves jomās, sākot ar skolām, armiju, darbarokām un citādi.

Dzimušo bērnu skaits vislielākais ir sievietēm 20-29 gadu, īpaši 20-24 gadu vecumā. Vai varbūt šis kontingents sieviešu savā apjomā 90.gados kļuvis mazāks? Izrādās, ka nē. To īpatsvars visu iedzīvotāju, arī sieviešu vidū saglabājies 90.gadu sākuma līmenī. No tā jāsecina, ka šajā laika posmā stipri samazinājusies dzimstības intensitāte. Pilsētās, sevišķi lielajās, dzimstības intensitāte kritusies straujāk nekā lauku teritorijās.

Krītoties kopējam dzimstības līmenim, aug neregistrētajās laulībās (ārlaulībā) dzimušo bērnu īpatsvars, kas sasniedz trešdaļu (Latvijā) vai pat pusi (Igaunijā) no gadā dzimušo bērnu skaita. Tā ir jauna līdz šim retāk sastopama parādība. Lietuvā ārlaulībā dzimušo bērnu skaits visu dzimušo bērnu kopskaitā ir neliels (10-12%). To var izskaidrot ar katoļticības lielo iespaidu šajā valstī.

Par ģimenes krīzi liecina arī tas, ka Baltijas valstīs laulības ir nenoturīgas. Pārāk liels ir izšķirto laulību īpatsvars. Ja 90.gadu sākumā gadā uz 100 noslēgtām laulībām izšķīra ap 50 (Lietuvā 35), tad 90.gadu otrajā pusē Igaunijā katru gadu vairāk laulību izšķīra nekā noslēdza. Latvijā izšķirto laulību skaits uz 100 noslēgtām laulībām gadā bija ap 70, Lietuvā pāri 50. Tie ir pārāk augsti rādītāji, kas liecina par lielo ģimenes nestabilitāti.

Pētījumi rāda, ka nestabiliākas ir jauktās (divu dažādu etnosu) laulību ģimenes. Latvijā un Igaunijā, kurās ir liels citu (bez pamatetnosa) etnosu cilvēku skaits, jauktās laulības ir bieža parādība. Latvijā latvieši ar cittautieti precas līdz 20%, krievi ap 40%, bet citi etnosi ap 80-90% un vairāk. Tas acīmredzot ir par iemeslu tam, ka pārāk daudzi pāri izšķīras.

Ja 40.-80.gados Baltijas valstīs, sevišķi Latvijā un Igaunijā cilvēki no Austrumteritorijām masveidā iebrauca, tad 90.gadi raksturīgi ar to, ka no Baltijas valstīm cilvēki tūkstšiem aizbrauca. Tā kā visvairāk iebrauca Latvijā un Igaunijā, tad arī aizbraucēju skaits no šīm valstīm ir liels. Vislielākais aizbraukušo skaits visās Baltijās valstīs bija 1992.-1993.gadā. Kaut arī mazākos apjomos nekā šajos gados, emigrācija pārsniedza imigrāciju arī visos citos gados gadsimta pēdējā desmitgadē. Emigrācijas vilnis noplacis, bet vēl turpinās visās trijās valstīs.

Lai kuru demogrāfisko procesu un situāciju Baltijas valstīs pēc to neatkarības atgūšanas arī neaplūkotu, jākonstatē, ka visa pamatā ir lielais citu etnosu pieplūdums no austrumteritorijām 50 gadu garumā. Tas tad arī radīja reakciju visos galvenajos demogrāfiskajos procesos pēc neatkarības atgūšanas 90.gados.

Situācija Baltijas valstu, īpaši Latvijas un Igaunijas etniskajā sastāvā bija izveidojusies neapskaužama. Pamattautas bija zaudējušas kontroli pār notiekošo, arī demogrāfijā. Kaut arī būtiskas pārmaiņas etniskajā sastāvā šajās valstīs nav notikušas arī tagad, taču pamattautu īpatsvars uz citu etnosu rēķina visaās trijās valstīs pēdējos

gados ir nedaudz palielinājies: Latvijā līdz 55%, Igaunijā līdz 65% un Lietuvā pāri 80%. Lielo masīvu vadības teorija apliecina, ka vēlamie rezultāti var tikt panākti, ja pamatmasīvs sasniedz 75-80% visas masas. Demogrāfijā tas nozīmē, ka šo procesu vadība vēlamajā virzienā var tikt nodrošināta, ja pamatetnoss (galvenais masīvs) veido 3/4 -4/5 visus valsts iedzīvotājus. Šīs tēzes parezību apliecina, kā Lietuvas, tā citu Eiropas valstu pieredze, kur pamatetnoss veido valsts galveno masīvu.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Latvijas statistikas gadagrāmata 1997. Rīga, 1997.
2. Latvijas demogrāfijas gadagrāmata 1997. Rīga, 1997.
3. B.Mežgailis. Demogrāfiskie procesi Latvijā un citur Eiropā. Rīga, 1993.
4. B.Mežgailis, U.Ušackis. Demogrāfiskie procesi un to prognozes atjaunotā neatkarīgā Latvijā. Rīga, 1994.
5. B.Mežgailis. Latvijas iedzīvotāju skaita, sastāva un kustības izmaiņas 20.gadsimtā. Rīga, 1996.
6. B.Mežgailis. Latvijas demogrāfiskā vieta Eiropā. Rīga, 1996.
7. B.Mežgailis. Etnosu loma demogrāfiskajās pārmaiņās Latvijā 90.gados. Rīga, 1997.
8. Latvijas sievietes un vīrieši: statistiskas portrets. Rīga, 1997
9. Recent demographic developments in Europe 1996. Council of Europe Publishing. Strasbourg, 1997
10. The Baltic States: comparative Statistics 1996. Rīga, 1997.
11. Rīga. Rīga, 1997.
12. Demographic Statistics 1996. Eurostats, Luxembourg, 1996.

SATURS

Ievads	3
1.Iedzīvotāju skaita un izvietojuma sakrītība un atšķirības	5
2.Iedzīvotāju pārmaiņas ar dabisko kustību	8
3.Dzimstības raksturotāji	12
4.Laulības un šķiršanās	17
5.Starpvaistu migrācija	21
6.Pārmaiņas etnosituācijā	22
Nobeigums	25
Literatūras saraksts	28

Latvijas Statistikas institūts
Bruno Mežgailis
Neatkarīgo Baltijas valstu demogrāfiskās paralēles un atšķirības
Autora redakcijā
Latviešu valodā

Teksta datortipējums - I.Katkovska

Parakstīts iespiešanai 1998.g.
Pasūtījums Nr.
Papīrs Nr.3.
Formāts 60*84/16
Uzskaites iespiedloksnes
Metiens 50 eks.
Izdevniecības loksnes
Līgumcena

Latvijas Statistikas institūts. Kr.Barona iela 30, Rīga, LV-1011

Iespiests Latvijas Republikas Centrālās Statistikas pārvaldes
Galvenā skaitļošanas centra Operatīvās poligrāfijas nodaļā
Lācplēša iela 1, Rīga, LV-1001

